

Jarenlang de begrazing volgen op Vlieland

Vegetatie verandert mee met de veranderde graasdruk

1993

2018

Hoeveel schapen of runderen heb je nodig om de vergrassing in de duinvalleien tegen te gaan? Een simpele vraag waar menig duinbeheerder een antwoord op zou willen hebben. Tot nu toe probeerden de meesten wat op basis van hun terreinkennis en op datgeen wat experts ze vertelden. Een langlopende begrazingsproef op Vlieland levert steeds beter gefundeerde richtlijnen op.

> Op veel pekken in Nederland wordt begrazing ingezet als beheermaatregel. Sommige beheerders vinden dat grote grazers in de natuur thuishoren, anderen vinden het goedkope maaimachines, anderen zetten de dieren vooral in om de vegetatie in te dammen. Allerlei redenen dus, maar waar de beheerders geen van allen echt sluitend antwoord op kunnen geven is: wat zijn de precieze effecten op flora en fauna? Meestal zie je wel veranderingen in het eigen terrein, maar komt dat alleen door de begrazing? Is het een effect van een droog jaar? Een nat voorjaar? En hoe zit het met de fauna? Langjarig wetenschappelijk onderzoek naar

de verschillende effecten van begrazing is schaars.

Behalve dan op Vlieland waar sinds 1993 monitoring plaatsvindt in vaste proefvlakken om de effecten van extensieve begrazing door runderen en schapen in de Vallei van het Veen in beeld te brengen. De Vallei van het Veen is een van de weinige gebieden waar voorafgaand aan de start van begrazing de uitgangssituatie als nulmeting is vastgelegd, zowel voor de vegetatiesamenstelling en vegetatiestructuur als voor de fauna. Van de in 1993 ingestelde monitoringsproefvlakken is de helft opgenomen in de begrazings-eenheid en de andere helft is onbegrast doordat deze net buiten het begrazings-raster liggen of met een enclosure zijn afgeschermd. Deze BACI-opzet (Before-After-Control-Impact) geeft de mogelijkheid om de effecten van begrazing in dit duingebied te analyseren ten opzichte van autonome ontwikkelingen als vegetatiesuccessie en andere sturende factoren zoals veranderingen in grondwaterstand.

Soay-schapen en hooglanders

Marijn Nijssen van Stichting Bargerveen heeft zich de laatste jaren met collega's van WEnR bezig gehouden met de monitoring

van de proefvlakken. Volgens hem is het een unieke proefopzet die heel veel betrouwbare informatie oplevert. In 1993 is een kudde Soay-schapen en tien Schotse hooglanders in het gebied gebracht (0,06 – 0,09 GVE). Alle dieren waren gesteriliseerd dus de kudde kon niet groeien in aantal dieren. In 2002 vond de beheerder dat de graasdruk wel wat hoger mocht omdat er nog nauwelijks effect te zien was in de vegetatie en heeft toen extra schapen en hooglanders ingebracht wat de graasdruk verdubbelde (0,10 – 0,18 GVE). In 2012 echter was het aantal schapen door natuurlijke sterfte wel erg klein geworden en dus besloot Staatsbosbeheer om wat nieuwe schapen in het gebied te brengen. Achteraf bleken die niet allemaal gesteriliseerd te zijn en binnen mum van tijd groeide de kudde uit tot zo'n 400 schapen (0,61 GVE). Veel te veel van het goede, en dus wordt sinds 2017 geprobeerd dit op te lossen door schapen weg te vangen. In die paar jaar was er dus tijdelijk een veel hogere graasdruk. In de loop der jaren is er dus een steeds wisselende graasdruk geweest. Maar ook al hadden de onderzoekers wetenschappelijk gezien misschien liever jarenlang een gelijke graasdruk, is het achteraf ook wel interessant dat in het proefgebied nu gegevens zijn over

1993

2000

2018

de vegetatie en fauna bij verschillende mate van graasdruk. Wel is het jammer, zo vindt Nijssen, dat vier referentieplots aan de rand van het onderzoeksgebied per ongeluk zijn gehopperd en dus niet meer kunnen dienen als vergelijkingsmateriaal. En ook is de vangkraal, nodig om het te veel aan schapen weg te vangen, precies in een van de plots terecht gekomen. Ondanks deze onvolkomenheden mag je van Nijssen toch spreken van een unieke opzet met 23 plots die nog steeds, al meer dan 25 jaar, intact zijn en dus nog steeds belangrijke informatie opleveren over de effecten van de begrazing.

Veel schapen, lage vegetatie

De eerste jaren, bij de heel lage graasdruk met weinig Soay-schapen en runderen, werd de vergrassing van de duinvalleien niet echt minder. Dat had vooral te maken met het feit dat de runderen zich in de zomer vooral in de natte valleien ophouden en nauwelijks in de droge valleien komen. Toen enkele jaren later de begrazingsdruk werd verhoogd, verschenen wel verschillen tussen de begraasde en de niet-begraasde delen. De vergrassing werd door de begrazing significant minder, de vegetatie opener en de biodiversiteit groter.

De grootste effecten van begrazing zijn te zien in de grazige duinvalleien en de droge duinheide. De onbegraasde proefvlakken bestaan grotendeels uit kniehoog, halfdood gras met slechts 3 à 4 plantensoorten per plot. De begraasde grazige vegetaties hebben juist een zeer lage vegetatie met ongeveer vijftien plantensoorten per plot, waaronder typische duingrasland soorten als zandblauwtje. Goed

ontwikkelde kussens van korstmossen lijken meer voor te komen in de onbegraasde droge duinheides. In de grazige vegetaties en de droge tot matig vochtige kraaiheide vegetaties leidt begrazing tot een flinke rem op boomopslag, maar houdt dit niet 100 procent tegen. In natte duinheide met dopheide en grote veenbes treden nauwelijks verschillen op in vegetatiesamenstelling en slechts weinig in structuur. Hier lijken de verschillen veel meer door verschillen in grondwaterstand gestuurd te worden. Bij deze dichtheden nam ook de diversiteit aan spinnen en loopkevers toe. Het is niet goed te zeggen of de zandhagedis te lijden had onder deze begrazing omdat er ook al voor het experiment te weinig exemplaren waren om te onderzoeken of er een af-

Gemiddelde hoogte van de vegetatie in de kruidlaag in onderzoeksplots per behandeling. In onbegraasde duinheide wordt de vegetatie steeds ruiger en hoger. In de begraasde duinheide blijkt dat de graasdruk in 2000 nog te laag was voor het kort houden van de vegetatie. Toen de graasdruk later hoger werd, werd de vegetatie duidelijk lager. Begrazing in de natte valleien heeft effect, maar veel minder spectaculair dan in de droge duinheide.

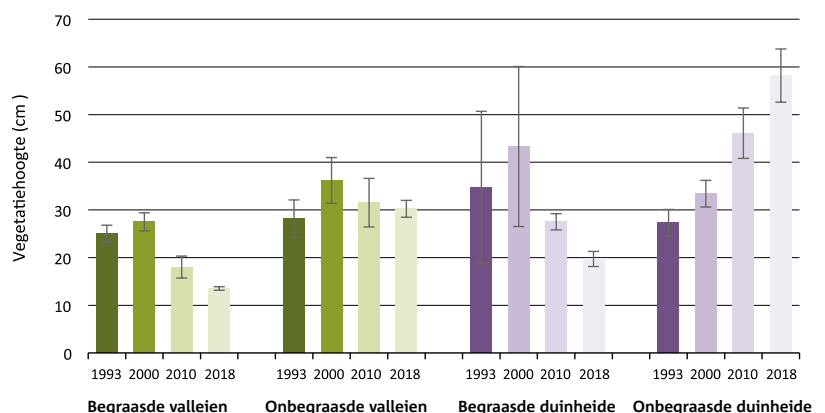
of toename zou plaatsvinden. Nijssen: “Overigens was het wel interessant dat binnen en buiten de exclusures de diversiteit aan spinnen en loopkevers toenam. Die diertjes komen dus blijkbaar toch ook in de niet-begraasde delen. Dat zou er voor een onderzoek als dit voor pleiten om de exclusures groter te maken en je dus minder kans hebt dat ze per ongeluk of toevallig in de niet-begraasde delen komen.”

Fauna reageert op begrazing

Toen in de jaren daarna de begrazingsdruk per ongeluk toenam, bleek de vegetatie daar toch last van te hebben: deze werd weliswaar nog opener, maar ook het aantal soorten nam af waardoor er dus een minder diverse vegetatie overbleef. Na 2017 is de graasdruk weer verlaagd en in 2018 zijn weer opnamen gemaakt van de vegetatie en de fauna. Nijssen: “De vegetatie heeft zich nog niet hersteld, maar daar speelt waarschijnlijk ook de extreem droge zomer van 2018 een belangrijke rol. Dat onderscheid kunnen we helaas niet maken. Verder is het nog lastig te duiden wat er met de loopkevers en spinnen gebeurt in de loop der jaren. Opvallend is dat in 2018 het aantal gevangen loopkeverindividuen verdubbelde ten opzichte van 2010, maar het aantal soorten met bijna een derde afnam tot 28 soorten, dit is de helft van het aantal soorten dat in 2001 werd aangetroffen. Ook bij de spinnen nam het aantal soorten met de helft af ten opzichte van 2001, maar hier werd ook slechts de helft van het aantal individuen vastgesteld. In dit jaar zijn gemiddeld meer soorten loopkevers aangetroffen in onbegraasde plots, maar deze verschillen zijn alleen voor vergraste valleien significant. We kunnen de ontwikkelingen in de vegetatie dus beter relateren aan de verschillende graasregimes en graasdruk, dan de ontwikkelingen in de fauna.”

Op basis van de hele onderzoeksperiode raden de onderzoekers aan om het aantal runderen en schapen weer terug te brengen op het niveau tussen 2002 en 2012, waarin zowel voor vegetatie als voor fauna een optimalisatie van de biodiversiteit ontwikkelde. Alle exclusures zijn waar nodig hersteld en verstevigd door beheerder Staatsbosbeheer, waardoor ook de komende jaren de effecten van begrazing onderzocht kunnen worden. •

Vegetatiehoogte kruidlaag

> De afgelopen jaren wordt alles op alles gezet om de stand van de weidevogels te verbeteren. Er zijn allerlei aanknopingspunten, waarvan een heel belangrijke is het verhogen van de waterstand. Natte omstandigheden zorgen er namelijk voor dat de vogels gemakkelijker in de bodem kunnen pikken (en dus met hun snavels niet op een harde korst stuiten). Ook vliegen boven een plas, greppel of sloot vaak meer insecten: voeding dus voor de weidevogels. En tenslotte is de vegetatie van natte percelen vaak wat minder zwaar omdat het water de grasgroei in het voorjaar vertraagt. Deze percelen zijn daarom beter begaanbaar voor de weidevogels en hun kuikens.

Natte percelen mogen voor de weidevogels dan aantrekkelijk zijn, voor de melkveehouderij zijn ze dat allerminst. Die heeft juist baat bij een goede drooglegging zodat er vroeg gemaaid kan worden en de koeien in het voorjaar de grasmat niet meteen vertrappen. In het verleden is altijd naar een goede balans tussen beide gezocht, vaak met moeizame compromissen als resultaat. In de jaren negentig kwamen plas-draspercelen in zwang, aanvankelijk om weidevogels aan te trekken die terugkeerden van hun winterkwartieren. Later werden ze ook ingezet tijdens het broedseizoen, als biotoop voor weidevogelgezinnen met opgroeiende kuikens. Plas-drasgreppels zijn voor boeren aantrekkelijk omdat ze weinig ruimte innemen en ook weidevogels helpen: boeren zagen er forse aantallen weidevogels rondom.

Een plasdras bestaat uit een deels onder water staand graslandperceel of groep van percelen. De plasdras-situatie duurt tussen de twee en zes maanden. Een variant hiervan is greppel-plasdras. Hierbij wordt gedurende het broedseizoen de midden-greppel van een perceel vol water gezet waardoor een natte zone ontstaat van tussen de 1 en 5 meter breed aan weerszijden van de greppel. Voordeel van zo'n brede strook is dat er meer variatie in vegetatie ontstaat en daarmee ook een groter voedselaanbod dat goed bereikbaar is. En dat is dan ook terug te zien in fors hogere aantallen vogels die hier op af komen. Maar heeft dit dan ook een positief effect op de populatie? Resulteert het in meer vliegvlugge jongen en dragen de greppel-plasdrassen daarmee bij aan een verduurzaming en vergroting van de populatie? Het Deskundigenteam Cultuurlandschap liet onderzoek naar deze vragen uitvoeren.

Geen significant effect

In drie gebieden in Nederland (Alblasserwaard, Eemland en grensgebied Friesland/Groningen) zijn kievitgezinnen op of nabij plasdrassen vergeleken met kievitgezinnen op referentielocaties zonder plasdras. Niet toevallig zijn de kieviten uitgekozen: uit eerder onderzoek bleek dat het aantrekkende effect van plasdrassen voor deze soort het sterkst was. Als er één soort zou profiteren van plasdrassen, dan zou dat de kievit moeten zijn. Per gezin is moedervogel en een of twee jongen van een zender voorzien. Gedurende het broed- en opgroei seizoen zijn deze gevolgd op conditie, verplaatsingen en overleving. In totaal zijn 50 volwassen en 109 jongen geïdentificeerd.

Dick Melman van Wageningen Environmental

Greppel-plasdrassen: goed begin voor beter weidevogelbeheer?

Natte percelen zijn goed voor weidevogels. Dat is althans het idee. Je ziet immers veel weidevogels rondom dit soort plasdras-situaties. Maar helpt het de vogels ook echt? Overleven de kuikens hier beter? Groeien ze hier veiliger op?

Research voerde het onderzoek uit samen met onderzoekers van SOVON en onderzoeksbureau Altenburg en Wymenga. "Verrassend genoeg blijken de plasdrassen geen significant effect te hebben op de kuikenoverleving. Kuikens jonger dan tien dagen hebben weliswaar een voordeel van plasdras, maar voor oudere kuikens vonden we een negatief effect. Per saldo hebben we dus geen effect op de kuikenoverleving gevonden."

Op zoek naar mogelijke verklaringen zou het kunnen zijn dat het weer (een koude en droge maand maart vlak voor het onderzoek) en de grote predatieverliezen (12, 18 en 58% in de drie gebieden) de effecten van de plasdrassen hebben gemaskeerd. "Dit konden we echter niet statistisch hard maken. Wel viel ons op dat de conditie, zowel van de jongen als van de volwassenen slecht was: de lichaamsgewichten waren laag. Dit duidt op generieke problemen voor de kievit, waar plasdrassen kennelijk weinig aan veranderen. Om de kievitpopulatie te versterken is kennelijk meer nodig."

Soms een lichte vegetatie

Zo viel het de onderzoekers op dat de vegetatie op de greppel-plasdrassen regelmatig vrij zwaar was terwijl je zou verwachten dat de vegetatie daar juist minder uitbundig is door de natte omstandigheden. De vegetatie gaf niet de aanblik van het 'gedroomde' weidevogelhabitat met lage, structuurrijke vegetatie die voor kuikens goed doorwaadbaar is. Om hier meer zicht op te krijgen hebben de onderzoekers met behulp van satellietbeelden de zwaarte van de vegetatie van circa 600 greppel-plasdrassen vergeleken met die van omliggende percelen. Daar-

uit bleek dat de gewaszwarte van de plasdrassen lang niet altijd minder was dan van de omgeving. "Slechts in dertig procent van de greppel-plasdrassen was de biomassa duidelijk geringer dan die van de omgeving. Plasdras leidt dus lang niet altijd tot een effectieve onderdrukking van de gewasgroei! Binnen de drie gebieden konden we wel vaststellen dat in die gevallen dat plasdrassen een lichte vegetatie hadden, dat ze voor kieviten wel aantrekkelijk waren."

Hoe komt het dat veel van de huidige plasdrassen niet leiden tot een geringe biomassa van het gewas in het broedseizoen? Melman: "We hebben dat niet echt kunnen onderzoeken maar slechts verkend. Tijdens ons onderzoek hebben we uit gesprekken met boeren de indruk gekregen dat zij de neiging hebben om na de plasdrasfase - in het naseizoen - de verloren gegane productie in te willen halen. Het perceel wordt gemaaid en ruim bemest en vervolgens wordt drie à vier maal gemaaid. Het is denkbaar dat dit compensatiebeheer in het naseizoen doorwerkt in de uitgroei van het gewas in het volgende seizoen en dat daardoor geen goed weidevogelhabitat ontstaat. De uitvoering van plasdrassen lijkt daarmee voor verbetering vatbaar: ook in het naseizoen een extensiever gebruik."

Extensieve beweiding

Resumerend adviseert Melman om de plasdrassen in een open landschap aan te leggen. Daar zijn de dichtheden aan kieviten gemiddeld hoger en is de predatiekans kleiner. "En dan is het beste als deze percelen van oudsher al wat minder bemest zijn

Klimaatmaatregel?

Ontwaterd veenweidegebied is een bekende producent van broeikasgassen omdat het veen door het binnendringende zuurstof verbrandt. Het zou zo maar kunnen dat plasdras-situatie de afbraak van het veen tegengaat en dus een bijdrage levert aan de klimaatdoelstellingen. Op perceelsniveau, op de plasdrassen zelf, lijkt er wel sprake van effecten: een beperkte verlaging van broeikasgasemissie (voor dat deel van het plasdrasperceel waar de ontwatering daadwerkelijk verandert). Op gebiedsniveau zal het effect verwaarloosbaar zijn, omdat greppel-plasdrassen als weidevogelgerichte maatregel in de huidige agrarische praktijk op maximaal 3-5% van een gebied betrekking heeft.

en geen zware vegetatie hebben. Het aanleggen van een greppel-plasdras is prima, maar dat alleen is niet voldoende. Boeren zullen meer aandacht moeten besteden aan het daadwerkelijk realiseren van geschikt habitat op greppel-plasdrassen. Dat kan bijvoorbeeld met extensieve beweiding, wat de vegetatiestructuur aanmerkelijk kan verbeteren. Kortom, goed weidevogelbeheer houdt meer in dan alleen een paar maanden natte omstandigheden creëren.”

Marcel Benschop is projectmanager van Collectief Alblasserwaard Vijfheerenlanden. Hij denkt dat een mogelijke verklaring voor het kleine verschil tussen wel of geen plasdras kan liggen aan het feit dat de meeste (greppel)plasdrassen in de Alblasserwaard er pas één of enkele jaren liggen. “Dat verklaart voor een groot deel de zwaarte van het gewas. Voor een beetje vershraling in ons veenweidegebied, ben je al gauw vijf tot tien jaar verder. Op nagenoeg al onze plasdraspercelen is het beheerpakket kruidenrijk grasland afgesloten, waarop alleen ruige mest mag worden uitgereden. We stimuleren nu, naar aanleiding van dit onderzoek, totale vershraling op de plasdraspercelen (beheerpakket botanisch weiland). Maar ook dan nog geldt: er is enige tijd nodig. Overigens hebben we behoefte aan een onderzoek naar het optimale beheer van plasdraspercelen, maar dan jaarrond. Wel bekalken, niet bekalken? Delen van het gewas jaarrond laten staan, met het oog op insecten? We willen dit jaar starten met enkele pilots, waarbij we een koppeling maken met hoog waterpeil, en ook met drukdrainage. Ik ben benieuwd naar de effecten, en ook naar het effect van bijvoorbeeld sinusbeheer op en/of rondom de plasdraspercelen, rekening houdend met de aanwezigheid van kuikens.”

Benschop vindt vooral ook de (kuiken)predatie in de Alblasserwaard een punt van zorg: 18% tot mogelijk zelfs 94% in de Alblasserwaard. “Die staat natuurlijk niet op zichzelf, maar willen we de negatieve populatieontwikkeling keren, dan is verantwoord predatiebeheer noodzakelijk. Met ingang van 2020 ondersteunen we daarom de lokale WBE's. De afgelopen jaren hebben we enkele schrijvende voorbeelden gezien: zeer gemotiveerde deelnemers die de weidevogel populatie op hun boerenbedrijf in korte tijd zagen decimeren door de aanwezigheid van vossen.” •

Verbinden van versnipperde natuurgebieden

Het Deskundigenteam Heuvelland heeft een brochure uitgebracht over het verbinden van natuurgebieden. Het interessante is dat de brochure vooral een genuanceerd aanpak voorstelt van de term verbinden. Verbinden wil niet per definitie zeggen dat gebieden fysiek aan elkaar worden gesmeed. De verbinding van leefgebieden in een landschap staat of valt met het vermogen van een soort om de matrix tussen leefgebieden en stapstenen te overbruggen, zo betogen de auteurs. Maar wat voor de ene soort een leefgebied is – bijvoorbeeld een rivier of kanaal – kan voor andere soorten een barrière vormen. Verbondenheid of juist versnippering is daarmee altijd een samenspel tussen de eigenschappen van het landschap én die van de betreffende soort.

Een van de onderwerpen die de auteurs behandelen is de vraag waarom zou je verbinden. Bij lage dichtheden van een soort zal deze geneigd zijn om uit het leefgebied te willen vertrekken om soortgenoten te treffen. Ook als er hele hoge dichtheden voorkomen kan een soort willen vertrekken, puur omdat het te druk wordt. Maar als te lage of te hoge dichtheid geen echt probleem is, zal de soort wellicht helemaal geen behoefte hebben om te migreren. Om alle nuances goed in beeld te krijgen, bevat de brochure een stappenplan dat beheerders kunnen volgen als ze aan de slag willen met ontsnippering.

www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obnbrochure-verbindinglandschap-def.c80112.pdf

Nieuwe rapporten

[Invloed greppel-plasdras op kuikenoverleving kievit](#)

[Verbinden van versnipperde natuurgebieden](#)

[Omgang met boszones rond heideveentjes](#)

[Populatiodynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2019](#)

[Beheeradvies natuurherstel Schor en Slikken bij Bath, Westerschelde](#)

- Rapporten en brochures bestellen: info@vbne.nl (o.v.v. rapportcode)
- Download OBN-rapporten (pdf): www.natuurkennis.nl
- Kijk voor cursusaanbod op: www.veldwerkplaatsen.nl

OBN Jaarplan 2020

In het verschenen OBN jaarplan 2020 staat wat dit jaar allemaal staat te gebeuren op het gebied van onderzoek, advisering en communicatie. Ook staat de nieuwe manier beschreven waarop het OBN is georganiseerd. De beoordeling en selectie van de onderzoeken voor een jaarplan zal niet meer gebeuren door de gezamenlijke (vice)voorzitters van de DT's met vertegenwoordigers vanuit het beleid, maar door de nieuw gevormde Adviescommissie. Deze commissie heeft de taak om uit de 'long list' van onderzoeksvoorstellen een ranking van de voorstellen te maken in de vorm van een 'short list' als advies voor het jaarplan aan de Stuurgroep. Het totaalbudget van de voorstellen, afgezien van de cofinanciering, moet passen binnen het door de provincies beschikbare gestelde OBN-budget (9,5 ton). Een groot deel van de benodigde 4 ton cofinanciering is inmiddels beschikbaar gesteld door diverse partijen. In het jaarplan is verder vooral veel ruimte voor de diverse plannen van de deskundigenteams, zowel op het gebied van nieuw onderzoek als op het gebied van communicatie over lopend of afgerond onderzoek. Dat kan zijn in de vorm van bijvoorbeeld brochures of veldwerkplaatsen.

Verder zal in 2020 de zogenaamde Extra Impuls centraal staan. In dit project zal gezocht worden naar mogelijkheden om de impact van het Kennisnetwerk te vergroten. Dat kan door een verbinding of verbreding te maken van de kennisontwikkeling op het gebied van het natuurbeheer met natuurrelevante maatschappelijke beleidsontwikkelingen op het gebied van klimaatverandering, Deltaplan Natuur, de verduurzaming van de landbouw en de versterking van de biodiversiteit in het landelijk gebied. De uitkomsten van deze studie kunnen leiden tot verbreding van de werkgebieden (of thema's) van het OBN naar klimaat (opslag van CO₂, klimaatslim beheer), grote wateren, ontsnippering e.d.

https://www.natuurkennis.nl/Uploaded_files/Publicaties/obn-jaarplan-2020.6b67c8.pdf

De OBN-nieuwsbrief is een uitgave van de VBNE.

Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.

Redactie: Geert van Duinhoven, Mark Brunsveld, Wim Wiersinga

Redactie-adres: VBNE, Princenhof Park 7, 3972 NG Driebergen, info@vbne.nl

Lay-out: Aukje Gorter

Druk: Senefelder Misset, Doetinchem

